

Doi muzicologi necunoscuți: Constantin Morariu Și Leca Morariu (I)

Vasile Vasile

Constantin Morariu, coleg, partener muzical și de temniță, autor al primei monografii a lui Ciprian Porumbescu, 1908

Leca Morariu – întemeietor al muzeului, al societății și autor al monumentalei monografii a lui Ciprian Porumbescu, 2014

Așa cum arătam în prefața recentei monumentale monografii închinată lui Ciprian Porumbescu și tatălui său, Iračie Porumbescu¹ – și el muzician de dimensiunea unora dintre contemporanii lui pașoptiști, din păcate total necunoscut până în prezent, în această calitate – cartea pune în evidență două importante figuri ale culturii noastre artistice, neștiute sau prea puțin cunoscute atât specialiștilor cât și marelui public. Așteptându-și publicarea de peste o jumătate de secol, monografia consfințește **convertirea definitivă la muzicologia românească a două nume de prestigiu care o onorează, cel al lui Constantin Morariu și al fiului său, Leca Morariu**, cercetători de formație asemănătoare celor aparținând sfârșitului secolului al XIX – lea și primei jumătăți a secolului al XX – lea, provenind din lumea reprezentanților literaturii și teologiei. Cei doi oameni de cultură Morariu reprezintă două epoci distincte ale scrisului muzicologic românesc, **Constantin Morariu** fiind contemporan și coleg cu Ciprian Porumbescu, partener de activități artistice dar și de temniță cu el și s-a dovedit atras de frumosul muzical și mai ales de creația autorului primei opere românești.

Leca Morariu se numără printre cercetătorii atrași de fenomenul muzical din generația lui Emanoil Ciomac, Lucian Voiculescu, sau Mircea Vulcănescu (regretatul Ștefan Niculescu aprecia statutul european al scrisului muzicologic al acestuia din urmă, ca și al lui Noica și Cioran), fiind, la fel ca cel dintâi care a „venit către muzică din literatură”² și și-a **consacrat întreaga viață adunării și studierii unui vast material despre viața și activitatea lui Ciprian Porumbescu**, continuând activitatea tatălui său. De altfel, ceea ce-i leagă pe cei doi Morariu tată și fiu, este urmărirea vieții și activității lui Ciprian Porumbescu, dar activitatea lor muzicologică se extinde și spre alte domenii. Mai trebuie reținut faptul că în perioada activității de critic și de muzicolog a lui Leca Morariu se înregistrează o adevărată explozie a articolelor cu subiecte muzicale semnate de literați: George Călinescu, Tudor Arghezi, Eugeniu Speranția, Anton Holban ș. a.

Așa cum am arătat, **întâlnirea mea cu scrisul lui Leca Morariu și cu cel al tatălui său, Constantin Morariu s-a**

produs târziu, dar spectaculos³, începând cu documentarea la cele două monografii ale muzicienilor moldoveni, Alexandru Zirra⁴ și Gavriil Galinescu⁵ și continuând cu investigarea traseelor etnomuzicologiei românești și prin desele și fructuoasele discuții purtate cu muzicologul Vasile D. Nicolescu, cel care se angajase în urmă cu treizeci de ani, la editarea volumelor închinat lui Iraclie și Ciprian Porumbescu. Soarta m-a chemat să duc mai departe munca începută de muzicologul citat, care a închis definitiv ochii pe această carte, la Piatra Neamț. În camera de unde a fost dus la spital – de fapt, la morgă – am găsit fila îndoită a dactilogramei pe care lucra și pe care l-a surprins sfârșitul prematur și cred că a fost un mare avantaj pentru mine, dar și pentru carte, faptul că știam de la el datele anvergurii lucrării, modul de lucru al autorului și al editorului și am înțeles un aspect esențial: fără cunoașterea meandrelor activității complexe și perseverente a lui Iraclie, cu mari și asumate riscuri și sacrificii, cea a lui Ciprian pare a fi a unui zvăpăiat, a unui teribilist, poate chiar a unui fanatic.

Fundalul patriotismului înflăcărat al preotului Iraclie explică traiectoria celui ce-și exprima atât de explicit crezul artistic și politic: pe mormântul lui - a unui român ce nu trăia în spațiul aparținând la acea vreme României, ca stat, ci imperiului habsburgic – să străjuiască tricolorul, cântat în mod irepetabil în versurile și în melodiile sale. Competențele mele de reprezentare plastică sunt foarte reduse și nu am putut realiza coperta dorită la simulacrul pe care am reușit să-l încredințez tiparului în anul 1986⁶, constituind primul volum din monumentală lucrare morariană. Aș fi dorit să exprim concis, sugestiv și în concordanță cu modul de a concepe cele două trasee de viață, conținutul celor aproximativ 2000 de pagini dactilografiate după manuscrisul lui Leca, prin **imagea unui stejar puternic, maiestuos, dominând peisajul și încărcat de ghinda de pe ramurile ce-i multiplicau statura, cea mai importantă și mai aplecată de rod numindu-se Ciprian, ruptă de un trăsnet venit din senin.** Am înțeles, deci, că ei, Iraclie și Ciprian, nu pot fi tratați separat, ci doar îmbrățișați, așa cum i-a tratat Leca Morariu în sinteza sa, muzicologică, culturală, spirituală și patriotică.

În anul **1983**, în **atmosfera centenarului morții muzicianului** - ce nu s-a bucurat nici de împlinirea a 30 de ani de viață - în cadrul unui simpozion organizat de Uniunea Compozitorilor am făcut **o primă prezentare a cărții lui Leca Morariu**, care integrează și continuă investigațiile tatălui său și a personalității sale⁷. În atmosfera premergătoare comemorării centenarului morții muzicianului, intrată și în calendarul UNESCO, **Uniunea Compozitorilor a organizat, la București, un simpozion cu tema *Viața și creația lui Ciprian Porumbescu, compozitor patriot, precursor de seamă al școlii muzicale românești***, în cadrul căruia am prezentat comunicarea menționată, cronica manifestării consemnând cartea ca „o importantă contribuție pe linia bibliografiei muzicianului român”⁸.

Deoarece numele celor doi porumbescologi erau și au rămas necunoscute, sau prea puțin cunoscute în lumea muzicologică – deși nici în domeniul literar, filologic și teologic situația nu era diferită - se impunea răspunsul la întrebarea: **cine a fost Constantin și Leca Morariu și care e locul lor în istoria culturii, a literaturii, a folcloristicii a etnomuzicologiei și a porumbescologiei?**

Nu poate fi reproșată muzicologilor timpului, această ignorare – ea fiind dublată și de istoria literaturii - **cele două personaje aparținând prioritar, prin scrisul lor, lumii teologice, primul fiind chiar preot întreaga viață, cel secund refuzând cu ostentație și cu o demnitate exemplară – și cu riscurile de care era conștient și grăbindu-i sfârșitul - intrarea în Partidul Social Democrat al lui Ștefan Voitec și amândoi ocupându-se de o altă față bisericească – Iraclie Porumbescu** – cărturar reprezentativ al epocii, care a fost nu numai tatăl lui Ciprian, dar a desfășurat o activitate care s-a bucurat de aprecierea marilor spirite ale culturii românești din epoca sa: Vasile Alecsandri, frații Hurmuzachi, Mihail Kogălniceanu, George Sion, Iacob Mureșianu etc.

La rândul său, **Leca Morariu se va bucura de aprecierile lui Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, George Călinescu** și a multora dintre contemporani, un loc aparte ocupându-l **George Breazu**, cel care-i știa preocupările

porumbescologice, ajunse într-o fază foarte avansată de publicare în anii ce au precedat decesul lui și care-i procura din străinătate coarde pentru violoncelul la care cânta la un nivel care i-a permis dirijorului și directorului de filarmonică din Iași, George Pascu, să-i ofere un loc în orchestra din Capitala Moldovei, abia recunoscută oficial în deceniul al V – lea a secolului trecut.

În cazul Porumbestilor se adăugau **restricțiile determinate de faptul că activitatea ambilor s-a desfășurat într-un spațiu geografic care, după invazia comunistă rusă, nu mai aparținea României și nu se putea vorbi despre activitatea culturală românească de la Cernăuți**. Edificator rămâne faptul că în 1981 nici **nu apărea nicăieri numele comunei Boian**, alături de celelalte parohii unde păstorise și fusese învățător Iraclie Porumbescu: Șipotele Sucevei (1850 – 1857, 1859 – 1865), Stupca (1865 – 1867), Frătăuții Noi (1884 – 1895). Au existat chiar încercări de a „muta” până și locul nașterii muzicianului – la Stupca – cel dornic să vadă adevăratele locuri natale ale compozitorului având nevoie – și atunci și acum - de pașaport și de viză ucraineană.

Nu este singurul exemplu, putându-se afirma că stagiul 1857 – 1859 și mai ales drama de la Boian au fost cu consecvență **omise din toate sursele bibliografice ale perioadei comuniste**, fiind vorba de un spațiu „minat” și de o cauză ce nu trebuia să fie cunoscută: deznaționalizarea prin speculații confesionale a populației românești din Bucovina. Asemenea elemente amplificau piedicile pentru tipărirea lucrării, în pofida entuziasmului dovedit în cadrul manifestărilor centenarului. În aceste condiții anonimatul autorilor cărții, Constantin și Leca Morariu continuă.

Cunoscând lucrarea, **Vasile D. Nicolescu s-a angajat la uriașa muncă de pregătire pentru tipar**, având sprijinul Uniunii Compozitorilor și promisiunea tipăririi de către Editura muzicală, dar moartea sa fulgerătoare și prematură l-a surprins asupra lucrării. Aceasta s-a petrecut la Piatra Neamț, unde îi sugerasem să găsească, în biblioteca eminentului cărturar, Gheorghe T. Kirileanu - retras aici cu o imensă bibliotecă - materiale documentare pentru munca imensă la care s-a

angajat. Astfel, am putut afla despre lucrare, despre spinoasele probleme pe care le ridica, în condițiile în care multe detalii ale cărții erau insurmontabile. Biroul secției de muzicologie al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor mi-a încredințat continuarea pregătirii lucrării pentru tipar, știindu-se de la Vasile D. Nicolescu faptul că eram familiarizat cu conținutul ei.

Spațiul redus acordat monografiei și necesitatea renunțării la unele incursiuni istorice, filologice, lingvistice, culturale, teologice etc., ale lui Leca Morariu, impunea nu numai o concentrare dar și o amputare a lucrării. Se dorea **reredactarea întregului material, reducerea aparatului critic revăzut și corelat**, operație ce a revenit semnatarului acestui studiu, după preluarea monografiei din stadiul la care ajunsese primul ei îngrijitor. Am acceptat ca normă de lucru (discutată cu directorul editurii, cu redactorul cărții și cu reprezentantul cenzurii) să publicăm din text ceea ce putea fi acceptat de ideologia comunistă, pentru fiecare amănunt propus pentru publicare urmând ca eu să găsesc explicațiile care să permită acceptarea sau renunțarea (în cunoștință de cauză) la textele ce ar fi stârnit suspiciuni din partea autorităților comuniste. Îmi aduc aminte că discuțiile preliminare urmau să lămurească în special aspectele dubioase, care vizau cultura Bucovinei, aspectele sociale, mai puțin cele naționale, care trebuiau privite prin prisma ideologiei comuniste. Exemplul cel mai viu în memoria mea a rămas explicarea aserțiunii lui Leca Morariu privind „promovarea” preotului Iraclie la Boian din capitolul intitulat „*Drama de la Boian*”. Leca folosește o formulă laconică de mare putere sugestivă: „*Boianul lui Eminescu*”. Eu trebuia să găsesc care-i explicația celor două sintagme. Nu exagerez spunând că am consultat peste o sută de filologi și nici-unul nu mi-a putut oferi măcar drumul spre semnificația adevărată a celei de-a doua dintre sintagme: unii recunoșteau cinstit că nu știu, alții improvizau tot felul de răspunsuri privind presupuse legături ale surorii Poetului, Aglae Drogli, cu Boianul etc. etc. Târziu am apelat la Octavia Lupu – Morariu, soția autorului, care îngrozită și în șoaptă rosti nemuritoarele versuri ale *Doinei* lui Eminescu: „***Din Boian la Vatra Dornii/ Mi-au umplut omida pomi***”. Atunci mi-am dat seama că am fost „avantajat” și eu, și

cenzura, și redacția, și editura, de extirparea textului care făcea trimitere la cruntele mijloace de deznaționalizare într-una din cele mai escamotate și perfide forme.

Asemenea probleme aveau **efecte descurajatoare asupra decidenților și susținătorilor tipăririi lucrării**. Odată chiar mi-a fost exprimată reticența, sub pretextul că **nici Ciprian și nici Iraclie nu s-au dovedit măcar adepți ai ideilor socialiste**. Am invocat faptul că Iraclie nu a avut cum să facă la Boian un falanster, după modelul celui al lui Teodor Diamant, de la Scăeni, preotul trăind și o „dramă financiară”, lipsindu-i și mâncarea zilnică pentru propriii copii, morți și din cauza mizeriei îndurate. Avocat al preotului și al teologului Porumbescu am reușit să-l „salvez” amintind din cartea lui Leca, scena în care Mihail Kogălniceanu, prezida o ședință a Academiei Române și când a văzut în ușa instituției figura impunătoare a părintelui Iraclie a rugat plenul să-l întâmpine în picioare pe venerabilul luptător pentru cauzele revoluției de la 1848. Asemenea momente m-au făcut mai „precaut” în redactilografiera și pregătirea pentru tipar a cărții.

Monumentala monografie închinată lui Iraclie și Ciprian Porumbescu, realizată pe parcursul marcat de fulgerătorul sfârșit al lui Ciprian – la un capăt – și intrarea treptată în anonimat, până la dispariția fizică a autorului, Leca Morariu – la celălalt capăt – a ajuns un compromis, limitat doar la primul volum amputat, ceea ce a făcut ca ea să nu fie cunoscută în amploarea și profunzimea ei **nu numai publicului, dar nici specialiștilor** conținutul cărții și dimensiunea autorilor fiind uitate.

Se poate afirma că **Leca a avut cel puțin patru mari preferințe literare**, pe care le-a urmărit cu o consecvență materializată în lucrări indispensabile continuării cercetărilor: Eminescu, Creangă, istoria literaturii române, literatura populară, dar și **alte patru domenii ce aparțin domeniului muzical**, semnalate aici în premieră: **muzicologia, critica muzicală, etnomuzicologia și porumbescologia** – cu o direcție și mai puțin cunoscută – **interpretativă**, care vor fi detaliate mai jos, după ce va fi conturat cadrul mare cultural pe care evoluează necunoscuții muzicologi.

În casa preotului Constantin Morariu se cântă muzica lui Ciprian, colegul de temniță al autorului *Tricolorului*, el însuși dând viață, la flaut, unor partituri pe care le aprecia nu numai sentimental dar și pentru valoarea lor. În casa de la Pătrăuți se joacă *Cisla* și *Candidatul Linte* cu Aurel Berariu, considerat Liciu al Bucovinei, ulterior unul dintre interpreți dedicându-i un extins studiu, care vede lumina tiparului abia în 2003⁹.

Preocuparea pentru activitatea și creația mai tânărului său coleg de seminar, cu doar un an, s-a transmis și fiilor preotului și omului de cultură Constantin Morariu, în a cărui casă se alcătuiește **un cvartet sui - generis**: Victor Morariu - vioară, Aurel Morariu - flaut, Alexandru (Leca) - violoncel, Victoria și Elvira Morariu – pian, susținători ai unor renumite concerte camerale. Fiecare își va urma propriul destin, dar îi unește toată viața **preocuparea pentru Ciprian și pentru muzica lui**. Primul dintre fiii preotului Constantin Morariu, fratele lui Leca, **Victor va deveni un reputat germanist și unul dintre cei mai prestigioși interpreți ai muzicii violonistice a lui Ciprian Porumbescu** și va consacra și el merituose pagini vieții și activității muzicianului, urmărind statutul personajului de *elev al gimnaziului superior greco - oriental din Suceava, personalitatea muzicală a lui Ciprian Porumbescu și opera sa, Crai Nou la Opera din Cluj ș. a.*

Constantin Morariu (1854 – 1927) merită o prezentare succintă, nu numai pentru că este o „figură marcantă a vieții culturale și bisericești bucovinene” și pentru faptul că „sentimentul său național, ferit de exagerări șovine, iubirea pentru oamenii din popor, precum și persecuțiile oficialităților din Cernăuți au învăluit figura lui M(orariu) într-o aură de legendă”, fiind supranumit „sfântul de la Pătrăuți” și considerat „o figură simbolică a luptei pentru drepturile românilor”¹⁰, cât mai ales pentru că în calitate de tată al viitorului filolog, folclorist și muzicolog, este cel ce-i **pregătește terenul**, desfășurând în paralel cu păstorirea de suflete, o intensă activitate cărturărească, materializată în numeroase studii, broșuri și cărți consacrate ridicării prin cultură a enoriașilor și cititorilor săi. Dar, mai mult decât atât: el **va**

anticipa ampla monografie a lui Leca închinată lui Iraclie și Ciprian Porumbescu, prin studii și cărți integrate, cu citările de rigoare, în cartea sa. Constantin Morariu este printre cei dintâi porumbescologi care argumentează originea românească a lui Iraclie, aspect confirmat nu numai prin urmărirea și prezentarea antecedentilor, cât și prin faptul că el se luptă pentru ca Ciprian să învețe în școli românești, chiar dacă trebuie să facă pentru aceasta mari eforturi. Partea finală a arborelui genealogic al lui Ciprian Golembiovski – Porumbescu furnizează argumente în acest sens: tatăl muzicianului este Iraclie, **bunicul este Tănase; mama este Emilia, iar bunica Varvara – toți ortodocși**, elemente asupra cărora insistă ambii muzicologi Morariu, conchizând: „Oricare ar mai fi fiind realitățile istorice, **stirpea poloneză a Golembiovskiilor s-a altoit atât de amplu în sănătoasa moldovenie a Bucovinei**, încât prin Emilia, născută Klodnitzki, mama lui Ciprian Porumbescu, Iraclie o mai apropie încă odată... de aceeași viță polonă, iar prodigiosul Ciprian e apoi sortit să omagieze aceasta eugenezie cu nemuritorul cânt:

„Iar când, fraților, m-oi duce
De la voi și-oi fi să mor,
Pe mormânt atunci să-mi puneți
Mândrul nostru tricolor... „

Se adaugă climatul patriotic de la **conacul Hurmuzăchenilor**, unde Iraclie intră în legătură cu cei mai importanți exponenți ai idealurilor naționale românești și cu cea mai ilustră figură a literaturii române a timpului - **Vasile Alecsandri**. Textul lui Leca Morariu este o emanație, o continuare și o aprofundare a scrisului tatălui său, exponent al generației lui Ciprian, și prima parte a lucrării e marcată de **prezența personalităților istorice și culturale românești; Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, episcopul Iustin Crivăț, Aron Pumnul, Andrei Bârseanu, Coriolan Brediceanu etc.** Toți și îndeosebi destinul omenesc, profesional, literar și istoric, al lui Iraclie, creează un fond dogoritor ce pregătește și anticipă activitatea curajoasă a lui Ciprian, de patriot înflăcărat de un crez sfânt al unirii tuturor românilor.

Cea mai concisă prezentare a personalității lui Constantin Morariu aparține lui Vasile Loichiță și ea a devenit titlul unei broșuri, tipărită după o conferință ținută la Vălenii de Munte, în vara anului 1937: *Preotul și Românul Constantin Morariu*. Propunându-și să răspundă la întrebarea cine-o fi fost acest Constantin Morariu, răspunde: „**un artist al cuvântului, al cântului și al instrumentului** în aceeași măsură precum era **un atlet al lui Hristos și al neamului său**”¹¹.

Savantul Nicolae Iorga nuanța aceste apartenențe: „creștin fără fanatism și român fără ură față de alte neamuri”, adăugând: „O mare parte a trecutului mai recent al Bucovinei va fi văzut de cei care au putut să-l cunoască, sub lumina zâmbetului său”¹².

Traducător al capodoperei goethene – Faust – Constantin Moraru este autor al unor **versuri originale** dintre care atrag atenția cele din *Cântecul detrunchiaților*, oglindind sincera dragoste de țară a românilor silniciți să trăiască despărțiți politic de frații lor - temă ce apare și în creația lui Ciprian. La cel dintâi poezia dedicată *Arboroasei* are acest final ilustrativ, cu o ideatică apropiată de cea a cunoscutului cântec porumbescian *Românul*:

„Căci divin e să iubești
Graiu, cânt, datini părintești
Și-ale noastre cât iubim
Detrunchiați nu ne numim!”¹³

Pentru bunul său prieten, colegul de suferință și de activitate patriotică și culturală, își exprimă o nădejde ce traversează deceniile precum în poezia *Lui Ciprian Porumbescu*:

„Și picura-va vecinic nou
Și vei fi vecinic suveran,
Vei fi și din mormântul tău
- „*Crai Nou*” al nostru Ciprian!”¹⁴

Constantin Morariu a tălmăcit, de asemenea, în limba română, lucrarea germană - Istoria lumii - a lui Th. B. Welter, tipărită la Cernăuți, mai întâi în *Deșteptarea – revistă dedicată sătenilor* și apoi în trei volume din 1897, 1899 și 1901.

Cel care a fost numit „nestorul preoțimii bucovinene” afirma el însuși într-o poezie:

„N-am șovăit, ci totdeauna
Am stat ca stânca-n fața sorții
Și-am înfruntat mereu minciuna,
În schimb cunosc fiorii morții...”¹⁵

Nedreptatea făcută morărenilor nu aparține numai muzicienilor, ci și literaților, istoricilor și a teologilor. Nu vor face excepție nici enciclopediile perioadei comuniste.

Drumurile spre Ciprian și mai ales spre Iraclesunt deschise și de alte lucrări ale lui Constantin Moraru – la care se adaugă calitatea sa de **membru al Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina**. Constantin Loghin mai reține: „când Bucovina revine la România, cu cel dintâi tren de pribegi sosește în sala de ședință a mitropoliei din Cernăuți, unde asistă cu lacrimi de bucurie în ochi la mărețul act al Unirii, pentru care-și pusese în joc tot rostul tihnit al unei vieți de om”¹⁶.

Dincolo de sentimentele de recunoștință ale descendentului trupesc și spiritual, trebuie înregistrată dorința lui Leca: „**Se va găsi cândva realul istoric bucovinean care să arate cine a fost războitorul român Constantin Morariu**”?¹⁷.

În același timp se poate discuta despre o **anticipare a activității folcloristice**, cărții de 317 pagini, cu conținut folcloristic adăugându-i-se altele 39 consacrate unui **studiu despre colindele** culese de Simion Mangiuca, studiu tradus în limba germană de Constantin Morariu, contribuție înregistrată și de *Bibliografia generală a folclorului*¹⁸. În categoria monografiilor în forma lor primară, se înscrie cea a comunei în care era păstor de suflete, Pătrăuți¹⁹. Pe lângă contribuțiile amintite mai sus și altele, el se referă și la fostul prieten și coleg de activități culturale, muzicale, dar și de închisoare, Ciprian Porumbescu, în materiale publicate în 1881 – 1891²⁰ și în 1893 – 1894²¹ - această din urmă carte fiind considerată de cel ce semnează cel mai reușit portret al omului de cultură Constantin Morariu o istorie foarte documentată a literaturii din Bucovina,

autorul ei fiind apreciat corect ca „una dintre figurile marcante ale vieții culturale și bisericești din Bucovina”²².

Asupra unora dintre ctitoriilor voievodale amintite de Constantin Morariu, numite „sobor de clopotnițe”, va reveni fiul său, Leca, în broșura *Bucovina turistică*, o carte pe care ideologia comunistă a marcat-o pe copertă cu un **INTERZIS**, scris mare și cu culoare roșie, pentru a avertiza asupra „pericolului” ce conține (am în vedere exemplarul din Biblioteca Academiei Române).

Marele istoric român **Nicolae Iorga a reținut figura lui Constantin Morariu** ca și pe cea a vlăstarului său Leca, în următoarea descriere: „Aproape de Suceava, la Pătrăuții lui așa de bine gospodăriți, în casa cu feciori învățați și plini de inteligență – o, ce mai era sa scrie despre mine unul dintre dâșșii, profesorul Alexandru ...”²³.

Din punctul de vedere al muzicologiei, respectiv al porumbescologiei, interesează aici faptul că preotul care și-a legat numele de două localități bucovinene, Toporouți și Pătrăuți, dar mai ales de Cernăuți, unde își face studiile și se afirmă în frontul iubitorilor de țară, de istorie, de tradiții, de limbă, ctitorind publicații, tipărind cărți, a transmis familiei sale **dragostea pentru muzică, dar și cultul pentru Ciprian Porumbescu și pentru tatăl său Iraclie** și va îndeplini pentru Ciprian și Berta rolul lui **pater Lorenzo** din *Romeo și Julieta*, consfințind într-o veșnicie, la nu mult timp după trecerea în eternitate a lui Ciprian, legătura sfântă dintre cei doi îndrăgostiți despărțiți nu de prejudecăți de castă, religioase, confesionale și naționale – cum s-a afirmat uneori - ci pentru faptul că pastorul Gorgon nu voia să-și lase fiica să devină soția unui tuberculos. Preotul Morariu și-a botezat unul dintre copii cu numele lui Ciprian și a fost cel căruia **Iraclie i-a încuviințat să celebreze, după trecerea la cele veșnice a fiului său, căsătoria simbolică a Bertei cu Ciprian**, acea emblematică unire pe totdeauna a celor doi îndrăgostiți, după ce iubita lui Ciprian mărturisise: „sunt mândră de iubirea mea și de iubirea lui”. Rolul ocrotitorului Lorenzo este îndeplinit cu și mai ocrotitoare stăruință de Constantin Morariu. Dar în timp ce eroul lui Shakespeare deplânge moartea îndrăgostiților din Verona,

colegul de temniță, dar și de studii și de activități artistice din Bucovina aduce pentru îndrăgostiții din Ilișeștii bucovineni dovada iubirii neprihănite, eterne. Suntem doar în spațiul mioritic în care moartea ciobanului moldovean este transfigurată într-o nunta cosmică. A fost **unul dintre cei patru preoți care l-au înmormântat pe Ciprian**, evocând memoria lui, începând cu necrologul²⁴ și cu discursul funebru la parastasul de un an și continuând cu **studii de tipul celui vizând suferințele lui Ciprian Porumbescu**, publicat în *Junimea literară* (suferințe ce-i scurtează viața: „28 de ani, 6 luni și 23 de zile”)²⁵ precedate de amintiri din viața muzicianului²⁶.

După trecerea în eternitate a autorului *Baladei*, cel mai apropiat coleg, ce va deveni unul dintre cărturarii timpului și coautor al acestei cărți, nota în scrisoarea de condoleanțe din 8 august 1883: „Națiunea îi va fi recunoscătoare, păstrându-i o pagină ilustră în cartea trecutului său...”²⁷

Revista *Făt – Frumos* va găzdui **amintirile postume ale lui Constantin Morariu**, pagini inedite, unele fiind din perioadele în care este coleg cu Ciprian Porumbescu și ajută la reconstituirea traseului vieții și activității sale, sau a unor personalități sub oblăduirea cărora au crescut intelectualicește amândoi, cum ar fi Ștefan Nosievici²⁸. și la etapele următoare ale vieții artistului secerat în floarea vârstei²⁹. Perioadele studenției celor doi teologi îi vor fi consacrate alte pagini din toamna anului 1929³⁰. De aici aflăm despre calitățile manageriale ale teologului muzician: „Ciprian i-a luat locul și a început a face minuni în direcția înaintării societății” *Arboroasa*³¹.

Constantin Morariu a purtat o vie și interesantă **corespondență** – pe care o aprecia la superlativ, numind-o „viața lui corespondență” - **cu sora muzicianului, Mărioara și mai ales cu tatăl lui Ciprian**, cartea restituind conținutul celor 25 de scrisori ale lui Iracție către Constantin Morariu și al celor 26 ale acestuia către nefericitul tată al muzicianului. Ele sunt de real folos pentru **urmărirea evoluției lui Iracție până la recunoașterea meritelor sale** (propus a fi egumen al istoricei mănăstirii Putna) și a vieții Mărioarei, primii care trebuie să nu

uite dorința testamentară a lui Ciprian „**nu lăsați muzica mea să moară cu mine**”. Această corespondență necesară pentru reconstituirea unor detalii ale vieții și activității lui Ciprian Porumbescu și a bătrânului Iraclie face obiectul unor pagini ale revistei *Junimea literară* din 1927³², respectiv 1928³³ și *Făt – Frumos*³⁴, deschizând drumul altor aprofundări, reveniri, retușări, amendări etc.

În același timp, preotul bucovinean este cel dintâi care ne oferă amănunte despre ultimele zile ale bardului bucovinean, investigând ultimele momente din viața muzicianului, la Nervi, reflectate în **corespondența cu estoniențele Emily von Poppen și Hedwiga von Garnet**, care au trăit la Nervi în compania muzicianului bucovinean, cu momentul de apogeu, de a face să răsunе pe țărmul Mediteranei ecourile doinei românești. Lui Constantin Morariu datorăm **una dintre cele dintâi cronici a concertului Arboreasei dirijată de Ciprian**, la 24 aprilie 1877³⁵.

Postum vor apărea datele lui despre **procesul celor cinci lieder ai Arboreasei**³⁶.

De la Constantin Morariu știm că **Iraclie a fost și autor al unor melodii de epocă**, pe care le cunoștea și le-a pus în valoare, transmițându-i-le și fiului, Leca, așa cum declară singur, că învățase cântecele lui Iraclie în copilărie, „de la tatăl meu”.

În 1908 **va edita una dintre cele dintâi încercări monografice** asupra vieții și activității autorului nemuritoarei *Balade* și al perenelor cântece *Tricolorul*, *Pe-al nostru steag e scris unire*, *Românul* etc.³⁷, reținută și de *Dicționarul* lui Ivela din 1927, printre acele „monografii speciale”³⁸.

Însuși fiul său, Leca, îl va numi pe Constantin Morariu „**biograf al Porumbescului**”, enumerând cele două lucrări din 1908 și 1926, el cunoscând bine etapa cernăuțeană a activității autorului popularei *Balade*, cu începuturile componistice³⁹. În același timp, feciorul și continuatorul îi recunoaște tatălui său statutul de fondator al muzeului închinat colegului de studii și temniță⁴⁰.

Constantin Morariu este **autorul Horei arboroșene**, compusă în temnița de la Cernăuți, în anul 1878 și **copistul**

multor lucrări ciprianiste. Colegul, prietenul și mai târziu biograful lui Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu – cel care îl considera pe tânărul muzician atins „de aripa geniului” - cânta adesea la flaut în tovărășia violonistului născut la Șipotele Sucevei și a rămas în conștiința contemporanilor ca autor al imnului funebru ***Plâng și mă tânguiesc***. Alături de *Hora Arboresei*, pentru pian, aceasta din urmă a intrat în lista lucrărilor lui Constantin Morariu din lexiconul lui Viorel Cosma⁴¹.

Mai mic decât Iraclie cu numai 31 de ani, Constantin Morariu devine **stimulatorul lui pentru a-și publica lucrările** și îl supune pe bătrânul și încercatul preot la tot felul de chestionare îmbărbătându-l după mutarea la cele veșnice a celui mai îndrăgit dintre fii, devenind „**scormonitorul istoric - literar al lui Iraclie Porumbescu**” și **încurajatorul publicării scrierilor sale**. După propriile mărturisiri Constantin Morariu a colaborat cu Iraclie Porumbescu la broșura *Convorbire între tată și fiul lui*, ceea ce suplimentează datele despre relațiile dintre ei.

În lucrarea în limba germană, consacrată istoriei culturale a Bucovinei, Constantin Morariu pregătește terenul detaliilor creației fiului său, **inventariind lucrările lui Iraclie**, pe care-l consideră printre reprezentanții de seamă ai literaturii din Bucovina epocii⁴² și urmărind activitatea lui în familia Hurmuzachi (fiind prezentată succint personalitatea Grahilor bucovineni: Eudoxie, George și Alexandru), creionând principalele instituții de cultură din Bucovina, revistele, societățile culturale, reprezentanții etc.

Constantin Morariu a păstrat manuscrisul romanței *Cât te-am iubit*, pe textul Matildei Cugler, pe care l-a donat Muzeului Porumbescu și a fost tipărit în 1936, fiind prezentată cititorilor în vara anului 1836⁴³. La rândul său, Leca va prezenta cu mult entuziasm descoperirea celor trei manuscrise ale lui Ciprian: ***Polca schnell, Nocturna Berta și Resignation***⁴⁴.

Se poate conchide în favoarea convertirii preotului Constantin Morariu în domeniul porumbescologiei că a fost **partener muzical al lui Ciprian Porumbescu, a dat viață unora dintre creațiile lui în viața concertistică**, a furnizat date și chiar a descoperit unele **manuscrise ale compozițiilor**

sale, a analizat unele dintre acestea, a semnat una dintre primele **cronici ale dirijorului *Arboroasei* și prima încercare monografică închinată autorului celei dintâi opere românești**, bazată pe documente furnizate de tatăl compozitorului⁴⁵, urmată de o nouă versiune, semnată cu doar doi ani înainte de trecerea la cele veșnice⁴⁶.

Pentru Iraclie trebuie remarcate îndemnul lui Constantin Morariu de a-și publica lucrările, **realizarea unuia dintre primele cataloage ale creației**, furnizarea unor date esențiale despre creațiile muzicale ale preotului patriot, simbol al patriotismului bucovinean, el însuși lăsând posterității anumite creații muzicale.

Viitorul istoric literar, filolog, folclorist, dialectolog, profesor, violoncelist, muzicolog, precursor al etnomuzicologiei românești, critic muzical, porumbescologul Alexandru Morariu⁴⁷ s-a născut la 25 iulie 1888, în Cernăuți, ca fiu al lui Constantin Morariu (1854 - 1927), exilat apoi la Pătrăuți, cu familie cu tot, pentru atitudinea sa patriotică, fost partener muzical al lui Ciprian Porumbescu la Cernăuți, patriot înflăcărat, unul dintre cei 5 membri arestați ai conducerii *Arboroasei*, secretar al asociației studențești și cărturar preocupat de spiritualitatea și viața artistică din Bucovina și traducător în limba română al liricii lui Goethe și Schiller.

În **climatul deschis spre marea literatură**, vor crește copiii preotului Constantin Morariu, **Leca** absolvind Facultatea de Litere și Filosofie din cadrul Universității Cernăuți, **cu un doctorat în limba română și va funcționa la catedra de Literatură română modernă și folclor, la aceeași facultate**, din anul 1922, până la ocuparea Bucovinei de către tancurile rusești și încorporarea provinciei românești Bucovina de Nord în Republica Sovietică Socialistă Ucraina, componentă a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, când profesorul se **stabilește la Râmnicu Vâlcea**, unde-și va găsi obștescul sfârșit, după grele și amare suferințe materiale dar mai ales morale.

Climatului muzical familial se va adăuga apoi **căsătoria cu Octavia Lupu - Morariu**, laureată a Conservatorului din

Viena, secția Canto și Pian, cu o diploma semnată - între alte celebrități artistice ale timpului - și de George Georgescu - o mare iubitoare a muzicii lui Ciprian Porumbescu și care îi va fi lui Leca un prețios ajutor în parcurgerea întregii emanații melodice a fiului Șipotelor Sucevei. **Mezzo - soprana și pianista Octavia Lupu - Morariu** va da viață multor pagini din creația vocală și pianistică a lui Porumbescu, descoperindu-le împreună sensurile expresive ce se vor adăuga celor documentare. Cu ea va urmări și semnala modificările variantelor tipărite, ea ocupându-se și de anumite perioade din scurta dar prolifică viață a muzicianului⁴⁸, sau de circulația versurilor luceafărului literaturii românești în muzică⁴⁹.

Principalele reviste literare și culturale ale vremii fac loc în paginile lor materialelor sale: *Neamul românesc literar*, *Glasul Bucovinei*, *Junimea literară*, *Ion Creangă*, *Ramuri*, *Viața nouă* etc, ulterior lista cuprinzând și alte publicații prestigioase: *Convorbiri literare*, *Revista Moldovei*, *Șezătoarea*, *Floarea soarelui*, *Gândul nostru*, *Codrul Cosminului* și altele, semnând cu mai multe pseudonime, sintetizate de autorul celui mai complet portret al literatului: Al. Lupu, Al. Drumețul, Humoreanul, Constantin I. Popescu, Elvira Popescu, L. Marin, Peregrinus etc⁵⁰.

Orientarea sa spre istoria literaturii române, spre filologie și folclor (este profesor pentru aceste specialități la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți, 1922 – 1940) și **prorector al Universității din Cernăuți, va fi dublată de aplecarea spre domeniile artistice, devenind director al Teatrului Național și al Institutului de literatură, filologie, istorie, etnografie și folclor, al Seminarului Român**, de pe lângă universitatea din același oraș, ce purta numele „*Regele Carol II*”, președinte al societății *Armonia*, **fondator, secretar de redacție și director al revistelor Făt - Frumos**, Suceava – 1926 – 1933 și Cernăuți 1934 - 1944 și autor al unor culegeri de folclor publicate în antologiile altor cercetători ai spiritualității populare. Lucrarea *De la noi* îi aduce în iunie 1920 **premiul Adamachi, al Academiei Române** și elogiile aprecieri ale lui Nicolae Iorga.

Șirul **culegerilor și studiilor de folclor** continuă cu: *Cimilituri culese*, 1930, *Lu frați noștri*, *Librul rumeni din Istrie - Il libro degli rumeni istriani - Cartea românilor din Istria*, *Pentru cântecul popular (Precizări)*; Cernăuți, 1933, *Folclor aservit filologiei?* (Pentru „epoca folclorică” a folclorului I), Siret, 1936, *Isopia brașoveană din 1784 (Un nou manuscris vechi)*, Cernăuți, 1924, *Istoromânii*, 1926, *Cât av trei frați provei Povești în dialect istoromân*, Cernăuți, 1927, *Noterelleistro – rumene*, 1928, Roma, *De-ale cirebirilor*, Texte din Susnevița, Cernăuți, 1929 – 1934, *Drumuri cirebire*, I. Partea I, București, 1941, *Cantipopolari rumeni scelti e tradotti per L(eca) M(orariu)*, (după Luigi Salvini), București, 1939 ș. a. m. d.

Urmărind localitățile în care **Leca Morariu împrășteie datele despre idoli săi precum și alte materiale, se poate realiza următoarea hartă**, ordonată pe criteriul alfabetic: Arad: *Românul*, Botoșani: *Revista Moldovei*; București: *Convorbiri literare*, *Revista Fundațiilor Regale* și *Boabe de grâu*, *Lamura*, *Glasul Bisericii*; Caransebeș: *Foaia diecezană*, *Altarul Banatului*; Cernăuți: *Junimea literară*, *Făt - Frumos*, *Bucovina literară*, *Glasul Bucovinei*, *Buletinul Mihai Eminescu*, *Revista Bucovinei*, *Codrul Cosminului*; Focșani: *Ethnos*; Iași: *Gândul nostru*, *Piatra Neamț: Buletinul Mihai Eminescu*, 1941; Râmnicu Vâlcea: *Fond și Formă*, *Făt - Frumos*, *Deșteptarea*, *Buletinul Mihai Eminescu* (director – Leca Morariu; secretar de redacție – Octavia Lupu Morariu); Suceava: *Făt - Frumos*, *Glasul Bucovinei*, *Viața nouă*, Siret: *Freemătul literar*, Timișoara: *Glasul Bucovinei*, etc. Demnă de reținut rămâne constanța cărturarului pentru cercetarea moștenirii eminesciene și punerea ei la dispoziția publicului prin singura publicație din țară consacrată eminescologiei, găzduită de orașele Cernăuți, Piatra Neamț și Râmnicu Vâlcea și deschizătoare spre alte studii, extinderi, aprofundări, corectări, noutăți etc.

În timpul celui de-al doilea război mondial, mai exact în anii 1941 – 1945, se simte în activitatea lui Leca Morariu **obstrucția evenimentelor**, dar și dorința cărturarului de a pune la adăpost prin încredințarea tiparului a mai multe materiale finite referitoare la trecutul cultural românesc, **presimțind parcă plutind în aer interdicția de a mai publica**. Institutul său din

cadru Universității ce purta numele regelui Carol al II – lea se numește acum doar Institutul „Cernăuți” (având ca director pe Leca Morariu, secretar pe Octavia Lupu Morariu și redactor pe Traian Cantemir), găzduitor al multora dintre asemenea studii și articole, dublat de colecția *Făt - Frumos*.

Va încerca transferarea unor instituții culturale, inclusiv a Institutului *Arboroasa*, la Râmnicu Vâlcea. Astfel, împreună cu Dragoș Vitencu – care va deveni el însuși autor al unei monografii închinată bardului bucovinean – omagiază pe pictorul Epaminonda Bucevschi la centenarul nașterii sale. Autorul acestei încercări de a creiona personalitatea celor doi autori ai monografiei dedicate lui Iraclie și Ciprian Porumbescu se declară într-un total consens cu afirmația lui Leca Morariu, care se declara fericit „de a nu fi putut rectifica opinia asupra atât de vajnicul cronicar”⁵¹ Iraclie Porumbescu, cel care a imortalizat momentul istoric de dezmembrare a domnitorului Moldovei din 1856, a activității lui Aron Pumnul în Bucovina, a datelor despre Vasile Alecsandri, momente reținute de Nicolae Iorga în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX - lea*.

Refugiul din 1940 în Capitală, când și-a desfășurat activitatea la Universitatea din București și la Iași se încheie cu întoarcerea la Cernăuți, dar este urmat de cel din 1944, când se stabilește la Râmnicu Vâlcea, „fără pensie (...), reținut de la orice activitate publicistică, complet izolat” – cum reține Petru Iroaie peste cinci ani de la trecerea Styxului de către eminentul profesor⁵².

„Raptul sovietic din 1940” – citim în continuarea profilului literar din *Dicționarul general al literaturii române* – îl determină să se refugieze la București, în 1944 părăsind definitiv Bucovina cea dragă lui, în 1947 interzicându-i-se ca să mai publice la puținele reviste la care mai trimitea materiale: *Gazeta Transilvaniei*, *Altarul Banatului*, *Candela*, *Provincia*, scriind pentru serti lucrări de tipul tratatului de *Stilistică românească* și cărții de însemnări *Drumurile oltene*⁵³. **Refugiului se adăuga izolarea din lumea culturală**, despre care îi scria la 8 iunie 1945, G. T. Kirileanu lui Bucuța: „Acum d-l Leca Morariu nu-și mai poate publica revistele sale”⁵⁴.

Așa cum am susținut mai sus, vorbind despre Constantin Morariu, **istoricii literari nu au fost mai drepti cu Leca Morariu**, cele mai multe dintre lucrările de specialitate, de dialectologie, de folclor și de istoria literaturii și limbii române trecându-l sub tăcere, sau prezentându-l fragmentar, trunchiat, uneori chiar denaturat, în ciuda faptului că cercetătorul beneficiase de mai multe de ori de **Premiul Academiei Române**. Am încercat să găsesc reprezentarea lui Leca Morariu în câteva din cărțile de istoria literaturii, pentru a constata, cu amărăciune, că cel care **a lărgit orizontul cercetării eminescologice**, adăugând investigațiilor consacrate Luceafărului poeziei românești, însemnate și reprezentative pagini, unele provenind din adevărate seriale⁵⁵, a fost **inițiatorul și conducătorul singurei reviste consacrate cunoașterii lui Eminescu - BULETINUL „MIHAI EMINESCU”**) și **a sporit bibliografia lui Ion Creangă** cu titluri indispensabile pentru descifrarea **personalității marelui povestitor moldovean**⁵⁶ și altele, nu este citat ca atare.

Trebuie amintite și articolele și **studiile despre Creangă** utilizate de George Călinescu în monografia marelui povestitor moldovean⁵⁷. Se știe că Leca Morariu lucra și la definitivarea unei monografii a lui Eminescu, fapt confirmat și de elevul său basarabean, N. Corlățeanu⁵⁸.

În 1943 integrează studiul său de 81 pagini în masivul volum, de 643 de pagini, **adunând alte lucrări despre Eminescu** datorate lui Teodor Ștefanelli, Vasile Gherasim, Constantin Loghin, Eugen Păunel, George Voievidca, Augustin Z. N. Pop⁵⁹.

Leca Morariu s-a bucurat de aprecierea lui George Călinescu, chiar dacă s-a exagerat că s-ar fi numărat printre contestatarii săi și în primul rând a monografiei *Viața lui Eminescu*. Încă în anul 1932, protestând împotriva celor care „se așează ca mușța pe suprafața problemei eminesciene și o umple cu o cangrenă verzuie și fetidă”, Călinescu elogia „școala eminescologică” de la Cernăuți, din jurul „unei reviste, evident prețioasă anume *Mihai Eminescu*, redactată de d. Leca Morariu” care e „un om plin de râvnă, care tipărește de trei ani o revistă de studii eminesciene și compilează știri în vederea unei

biografii". Deși îi reproșează o „anumită agresivitate științifică” referindu-se la obiecțiile bucovineanului la propria carte, îl încadrează la loc de cînstă printre eminescologi⁶⁰.

La rîndul său, istoricul literar cernăuțean îl consideră pe preopinentalul său „eminescolog prin definiție”, dar nu-i iartă „falsificările”. În - *Istoria literaturii române*, dar și în monografia lui Eminescu, Călinescu citează titluri ale lui Leca, semn al prețuirii lucrărilor sale eminescologice⁶¹.

Nici **istoria filologiei românești** n-a dovedit mai multă grațitudine față de cel care-și lua doctoratul la Universitatea din Cluj – *Magna cum laudae* - în 1921 cu *Morfologia verbului predicativ român*⁶², o carte doctă, bazată pe vechi manuscrite și cărți românești, pe lucrări din domeniu, semnate de Hasdeu, Cipariu, Pușcariu, Cardaș, Drăganu Cartoian Philippide, Densușianu, Iorga, Cihac, sau de specialiști străini (Miklosich, Heidler etc.). În raportul său către Academia Română, Sextil Pușcariu îl considera pe autorul monografiei **un cunoscător desăvârșit al limbii populare din colțul nordic moldovenesc**, pătrunzând în tainele stilului popular atît de caracteristic și totuși atît de neimitabil, el izbutește să ne dea toată gama de culori care-l înviează”. Considerându-l un continuator al lui Creangă și Ispirescu, pe care-l numea „popularizatorul de istorie națională”, Leca „a descoperit cu intuiția artistului adevărat părțile tipice ale basmului românesc”⁶³.

Explicația ignorării sale din perioada comunistă trebuie căutată în orientarea sa teologică – fiu de preot – și în cea de apărător al intereselor naționale ale românilor din Bucovina, supusă regimului habsburgic și apoi celui comunist rusesc, în calitate de mare specialist în istoria provinciei și a țării, precum și **anonimatului la care a fost condamnat de ideologia comunistă**, sfârșitul său petrecându-se după un **exil autoimpus la Râmnicu Vâlcea**, în urmă cu o jumătate de veac. Se refugia în orașul de pe Olt cu credința că va scăpa de dubla urmărire deoarece a scris pagini incendiare despre dragostea de țară, de limbă și de tradițiile românești și a fost un intelectual ce luptase pentru apărarea credinței creștine, adversarul înverșunat a oricărui tip de împilare. Pe numărul 3

din mai – iunie 1940 al revistei sale *Făt - Frumos*, păstrat în Biblioteca Academiei Române, directorul revistei notează: „Atenție! Ex(emplar) rarissim - întreg tirajul acestui număr rămânând în ghearele scorpiei roșii! L(eca) M(orariu) evadat de la Cernăuți, în 25 iulie 1940”.

Sunt **adevăratele motive care l-au împiedicat să-și finalizeze marile sale sinteze**, pe care le avea în vedere, cele mai importante fiind cele care-l privesc pe Eminescu și pe Iraclie și Ciprian Porumbescu, la care se adaugă o bogată zestre memorialistică și epistolară. Nicolae Cârlan vorbește despre 93 de caiete și carnete de însemnări din perioada 1913 – 1963, rămase de la el⁶⁴, din care foarte puține au văzut lumina zilei. După încercările de salvare a ineditului morarian, prin tipărirea în 1998 a unui volum de memorialistică a lui Constantin Morariu, îngrijit de istoricul sucevean Mihai Iacobescu⁶⁵, se înregistrează în ultimul timp o susținută activitate de restituire la care s-a angajat istoricul literar ieșean Liviu Papuc. O parte dintre materialele inedite ale lui Leca Morariu au văzut recent lumina tiparului, în îngrijirea sa, după susținerea doctoratului cu generoasa temă *Leca Morariu*⁶⁶ și devenind editorul celor două volume autobiografice, *Viața neîncheiată*, 2001, și *Hoinar*, Iași, Editura Alfa, 2001, la care se adaugă (re)editarea cărții consacrate lui Eminescu: *Eminescu Note pentru o monografie*, Iași, 2001.

Proiectarea reală a personalității lui Leca Morariu și a tatălui său, Constantin Morariu pentru generațiile actuale se înregistrează doar după anul 1990, cu singura excepție pentru cel din urmă, care s-a bucurat de un portret corespunzător al cercetătoarei Stăncuța Crețu⁶⁷.

Personalitatea poliedrică a lui Leca Morariu a fost surprinsă, în dimensiunile permise de o revistă și în cele două portrete de dicționar, după 1990 - restricțiile asupra terenului său de activitate fiind determinate de ideologia comunistă. Un pertinent studiu despre personalitatea poliedrică a lui Leca Morariu a fost publicat de elevul său basarabean, N. Corlățeanu⁶⁸.

Cel dintâi dintre muzicologi care îi prezintă succint poliedrica activitate culturală a cărturarului bucovinean: **critic**

literar, muzicolog, filolog, muzeograf muzical, folclorist și profesor la catedra de Literatură română modernă și folclor și decan (1936 – 1938) al Facultății de Litere și Filosofie din Cernăuți este Viorel Cosma⁶⁹. **Victor Durnea** îi găsește, în 2005, cel mai potrivit loc în contextul literaturii române: **filolog, istoric literar, folclorist și memorialist**⁷⁰.

Îndrăznesc să așez, din motive cronologice, înaintea acestor trei importante profiluri – care, din nefericire nu se puteau bucura de o cunoaștere reciprocă - semnate de academicianul N. Corlățeanu, de lexicograful Viorel Cosma și de Victor Durnea - prezentarea într-o adevărată premieră, apărută în epoca ceaușistă, a celei mai complexe – până la acel an - conturări a personalității lui Leca Morariu în simulacrul volumului I, publicat în 1986 – ceea ce diminuează cât de cât amărăciunea amputării volumului închinat lui Iraclie și Ciprian Porumbescu⁷¹.

Preocupările muzicologice ale lui Leca Morariu – din păcate necunoscute până la prezentarea lor de către Viorel Cosma, abia în anul 2003⁷² – pot fi descifrate încă din 7 noiembrie 1920, când Leca Morariu se abona la revista *Muzica*, așa cum deducem dintr-o adresă expediată din Cernăuți⁷³ și studiază **la Conservator la clasa de Violoncel**. Paralel, sau concomitent cu deprinderea mînuirii violoncelului și a informării documentate în domeniul muzical, se înregistrează abordarea eufoniei eminesciene. O infimă parte a tratatului de stilistică a văzut lumina tiparului „în vremuri de bejenie”, istoricul dovedindu-se preocupat nu numai de **muzicalitatea versurilor populare și eminesciene** dar și de probleme de **eufonie**: *Stilistică românească Eufonia*. Leca enunță primele considerații **asupra muzicalității versurilor eminesciene**, calitate „indefinibilă”, care este un „efect al muzicii din sufletul Poetului”⁷⁴, problemă căreia i-am consacrat o recentă lucrare⁷⁵.

Violoncelistul Leca Morariu se numără printre cei care au dat viață, în cadrul academiilor *Armoniei*, din Cernăuți, unor partituri clasice, cum ar fi *Trioul all'ongrese* de Joseph Haydn, alături de fratele său, Victor, la vioară și F. Hönich la pian.

În 1922 semnează articolul care **pledează pentru cunoașterea muzicii lui Beethoven**, prefațând traducerea

analizei simfoniilor realizată de către Berlioz, semnată de Maximilian Costin⁷⁶.

Autorul monografiei surprinde emoția lui **Ciprian Porumbescu descriind întâlnirea cu casa în care a locuit Beethoven**: „Îmi vine să-mi scot pălăria în fața acestei case”. Tot la Viena eroul său îl audiază pe **Eduard Hanslick**, celebrul critic și istoric muzical, folosind prilejul pentru a face observații în termeni specifici: „Iar loja critică îngrijorată de precara pregătire teoretică muzicală a lui Ciprian Porumbescu ar trebui din nou să ia aminte”. Pentru cei care au pus la îndoială pregătirea, tehnica și meșteșugul componistic al autorului primei opere românești, Leca Morariu aduce probe din *Tagebuchul* său, valoroase aprecieri la adresa **repertoriului vocal - dramatic reprezentat la Viena în timpul perfecționării sale muzicale cu Eusebie Mandicevski și Franz Krenn**: Ciprian studiază *Fidelio* apoi asistă la reprezentarea operei beethoveniene, remarcându-i succesul. La fel ca Mihai Eminescu și George Enescu, Ciprian Porumbescu **nu poate dormi toată noaptea din cauza emoției produse asupra sa, de reprezentarea operei *Fidelio***.

Franz Schubert reprezintă pentru muzicologul Leca Morariu un reper la care raportează liedurile lui Ciprian, iar **George Enescu** a atras în mod deosebit atenția muzicologului Leca Morariu. Un articol omagial întârziat pentru semicentenarul compozitorului⁷⁷, a fost precedat de o prezentare a legăturilor muzicianului cu Bucovina⁷⁸.

Cronicile lui Leca Morariu dedicate concertelor lui George Enescu la Cernăuți și Suceava au darul de a completa necesara bibliografie enescologică. Prima cronică datează din primăvara anului 1923 și pornește de la compararea autorului operei *Oedip* de către Emanoil Ciomac cu „insulele mărilor grecești (...) siluete puternice (...) pe cerul și pe marea nemărginit de albastră”, întrebându-se retoric: „Cuprinde-vom oare din plin și în toată vrednicia acest gest venit din partea celui ce se înscrie alături de cele mai înalte culmi românești: Eminescu, Grigorescu, Iorga?”⁷⁹. Se poate reține pe baza afirmațiilor lui Leca Morariu un fapt foarte însemnat asupra căruia nu s-a abătut atenția istoriei noastre

muzicale: **Ciprian Porumbescu** are, înaintea lui **Enescu**, **intuiția specificului românesc al cântului doinit**. Muzicologul și criticul muzical Leca Morariu acordă atenție muzicienilor bucovineni, vorbind despre cei trei străluciți reprezentanți ai domeniului: **Eusebie Mandicevski, Ciprian Porumbescu și Tudor Flondor**, pe care-i numea ca membri ai „marii triade de muzicieni români din Bucovina”⁸⁰.

Va creiona **personalitatea lui Mandicevski** cu ocazia festivalului ce i-a consacrat *Societatea filarmonică* din Cernăuți, când s-a prezentat publicului cantata sa *În Țara Fagilor*⁸¹ și în necrologul din vara anului 1929⁸² și apoi va reveni pentru a detalia. Cu câteva tușe foarte sigure surprinde dimensiunea muzicianului din melopolisul european al vremii, unde-i are ca elevi pe Ciprian Porumbescu și pe Marțian Negrea: „Crescuse prea gigantic decât să rămână numai al nostru (...), profesorul Conservatorului de la Viena, savant - muzicolog și compozitor, editor al lui Haydn, Beethoven, Schubert, Brahms, critic al lui Mozart, Schubert, Brahms (...) prieten al lui Johannes Brahms, autoritate cu vâlvă nu europeană ci universală”⁸³. Va saluta cu entuziasm anunțarea tipăririi *Cântecelor bucovinene culese de Alexandru Voievidca și armonizate pentru voce și pian* de Eusebie Mandicevski⁸⁴, dar visul va deveni realitate în 1957, când apar sub îngrijirea lui Liviu Rusu ca suplimente ale revistei *Muzica* și așteptăm cu interesul cuvenit restituirea colecției lui Voievidca de către etnomuzicologul Constanța Cristescu. Pentru colegul său de preocupări – **Alexandru Voievidca** - a cărui muncă o elogiază - va scrie rânduri mișcătoare la mutarea lui la cele veșnice⁸⁵.

Pe **Tudor Flondor** îl prezintă cu ocazia montării operei sale *Noaptea Sfântului Gheorghe*, sau când urmărește activitatea societății *Armonia*, condusă de Leon Goian și care era și ea preocupată de valorificarea scenică a muzicii lui Ciprian⁸⁶.

Emanația componistică a colegului **Alexandru Zirra**, cea mai apropiată de orizontul estetic al literatului – conturat în monografia închinată recent⁸⁷, nu a beneficiat de semne de apreciere din partea literatului – cedând fratelui său dreptul cronicii la capodopera *Alexandru Lăpușneanu*, care are marele

merit de a semna abaterea muzicianului de la cuprinsul nucei lui Negruzzi și apropierea de adevărul istoric și deosebitul succes al lucrării⁸⁸.

De altfel, sub multe pseudonime se ascund contribuții neștiute ale lui Leca Morariu și dintre ele ne interesează în special cele care sunt **cronici de concerte**, în care sunt elogiaste prestațiile unor muzicieni ca Viorica Ursuleac, violoncelistul N. Papazoglu și alți artiști bucovineni. Pe cel de-al doilea îl considera „virtuos până la frenezie”⁸⁹. Nu trebuie uitate **cronicile muzicale necesare pentru reconstituirea vieții muzicale din Bucovina**, din viața zbuciumată a Conservatorului în care au crescut Roman Vlad, Liviu Rusu și Radu Paladi și unde și-a trăit o bună parte din viață Zirra, Galinescu, sau activităților în cadrul unor formații muzicale locale, toate relevând indubitabile competențe muzicologice ale celui ce va semna monumentală monografie închinată Porumbesților.

NOTE BIBLIOGRAFICE

- 1 - Vasile, Vasile - „Istoria” prezentei cărți; în: Leca Morariu - *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, volumul I, Ediție îngrijită, prefată, adnotată, glosar și catalog al creației lui Ciprian Porumbescu, Suceava, 2014, pp. IX – CXLV.
- 2 - Viorel Cosma – *Muzicieni din România Lexicon*, vol. I (A – C), București, Editura muzicală, 1989, p. 323.
- 3 - Vasile Vasile – *Leca Morariu și monumentală monografie închinată lui Ciprian Porumbescu*; în: *Ciprian Porumbescu necunoscut – Festivalul European al Artelor „Ciprian Porumbescu”*, Ediția a III – a, 2013, Suceava, Editura Lidana, pp. 37 - 43.
- 4 - Vasile Vasile - *Alexandru Zirra* – București, Editura muzicală, 2005.
- 5 - Vasile Vasile - *Gavril Galinescu*, Piatra Neamț, Editura Nona, 2008.
- 6 - Leca Morariu – *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, Ediție îngrijită de Vasile D. Nicolescu și Vasile Vasile, București, Editura muzicală, 1986.
- 7 - Vasile Vasile - *O monografie despre Ciprian Porumbescu*. în: *Muzica*, București, An XXXIII, nr. 7 (370), iulie 1983, pp. 20 – 22.
- 8 - M(ihaela) R(oșu) – *Simpozion Ciprian Porumbescu*; în: *Muzica*, București, An XXXIII, nr. 7 (370), iulie 1983, p. 5.
- 9 - Leca Morariu – *Sceneta Candidatul Linte, un foarte binevenit exercițiu*; în: *Omagiu lui Ciprian Porumbescu 1853 – 1883 – 2003*, Suceava, 2003, pp. 143 - 162.

10 - *Dicționar al literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, pp. 586 - 587:

11 - Vasile Loichiță - *Preotul și Românul Constantin Morariu*, Cernăuți, *Glasul Bucovinei*, 1938, p. 7.

12 - N. Iorga – *Oameni care au fost*, Ediția a III – a, București, 1936, p. 233.

13 - Constantin Morariu – *Versuri originale și traduse de...*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și editură *Glasul Bucovinei*, 1924, p. 15.

14 - *Idem*; Corelând versurile din volum cu cele apărute în *Junimea literară*, Cernăuți, An XII, nr. 1 – 3, ianuarie – martie 1923, p. 176 se vede că autorul a cizelat unele versuri ale omagiului adus la aproape șapte decenii de la trecerea în eternitate.

15 - Constantin Loghin – *Scriitori bucovineni*, Antologie de..., București, Tipografia Reforma socială Din publicațiile Casei Școalelor, 1924, p. 53 și 57.

16 - *Idem* - *Istoria literaturii române din Bucovina (1775 – 1918)*, Cernăuți, 1926 p. 140.

17 - Leca Morariu – *Ei bine, nu!*; Leca Morariu – *Ciprian Porumbescu inedit*; în: *Făt – Frumos*, Cernăuți, An XVII, nr. 4, iulie - august 1942, p. 95.

18 - *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc, I (1800 – 1890)*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 169.

19 - Constantin Morariu – *Binele nostru obștesc* Monografia culturală a comunei Pătrăuți, 1908; Retipărită din gazeta populară *Deșteptarea*.

20 - Constantin Morariu – *Cullur historische und ethnographische Skizzenüber die Rumänen in der Bukovina*, Resicza Wien, 1881 – 1891.

21 - Constantin Morariu - *Părți din istoria românilor bucovineni*, scrise în limba populară, I – II, Cernăuți, Editura autorului, Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1893 – 1894.

22 - *Dicționarul general al literaturii române*, vol. L – O, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 438

23 - Nicolae Iorga - *O viață de om*, vol. II, București, 1934, p. 171.

24 - Constantin Morariu – *Cuvântare funebrală rostită în Stupca de..., în 28 mai (9 iunie) 1883, la mormântul profesorului de muzică Ciprian Porumbescu cu ocaziunea aniversării morții lui, a sântirii crucii mormântale și a celebrării parastasului*; în: *Candela*, 3, 1884, pp. 576 – 583.

25 - *Idem* - *Între viață și moarte. Contribuții la biografia lui Ciprian Porumbescu*; în: *Junimea literară*, Cernăuți, An XIV, nr. 8 - 10, august – octombrie 1925, pp. 261 – 273; contribuții continuate în nr. 11 – 12, noiembrie – decembrie a aceluiași an, pp. 387 – 400, cu titlul *Caracterul lui Ciprian Porumbescu și sufletul lui*.

26 - C(onstantin) Morariu - *O amintire din viața lui Ciprian Porumbescu*; în: *Junimea literară*, Cernăuți, An XII, nr. 1 – 3, ianuarie – martie 1923, pp. 33 - 35.

27 - Din scrisoarea de condoleanțe a lui Constantin Morariu, 8/ august 1883.

28 - Constantin Morariu – *Cursul vieții mele*; în: *Făt – Frumos*, Suceava, An III, nr. 2, martie - prier 1928, pp. 41 - 42;

29 - *Idem*, nr. 3, mai - iunie 1928, pp. 71 - 76; continuare în: nr. 4, iulie - august, pp. 110 – 112.

- 30 - Constantin Morariu – *Amintiri și pățanii din timpul studiilor teologice*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An IV, nr. 5, septembrie - octombrie 1929, pp. 171 - 176;
- 31 - *Idem*, p. 174;
- 32 - Constantin Morariu către Iraclie Porumbescu; în: *Junimea literară*, Cernăuți, An XVI, nr. 11 - 12, noiembrie - decembrie 1927, pp. 317 - 321;
- 33 - Constantin Morariu către Iraclie Porumbescu; în: *Junimea literară*, Cernăuți, An XVII, nr. 1 - 3, ianuarie - martie 1928, pp. 43 - 47; „Nu-s literat – zice Iraclie - sunt cronicar” și „nu-i treaba mea și nu-i mai ales treaba noastră a fiecăruia să ne judecăm singuri de suntem literați ori ba”. Constantin Morariu remarcă meritul lui Iraclie: „ați prins a trage brazde în țelină încă din 1848”. Creația iracliană - *Lui lancu* - publicată fără iscălitură în *Bucovina*, din 1850, nr. 13 – și care, atât ca formă literară cât și muzicală sunt dovedite a aparține preotului literat - „merită locul în oricare antologie de poezie română”, p. 44, ca și *Cântecul tricolorului* atribuit eronat lui Vasile Alecsandri
- 34 - Constantin Morariu către Iraclie Porumbescu; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An VI, nr. 4 - 5, iulie - octombrie 1930, pp. 209 - 230; din 20 octombrie 1891;
- 35 - Constantin Morariu - *Un concert românesc în Bucovina*; în: *Familia*, (Budapesta), An XIII, 1877, nr. 17, din 16 mai, pp. 201 - 202;
- 36 - Constantin Morariu – *Procesul Arboreasei*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An V, nr. 5, septembrie – octombrie 1930, pp. 159 – 163 și nr. 6, noiembrie – decembrie 1930, pp. 196 - 203;
- 37 - *Idem* - Ciprian Porumbescu. După 25 de ani de la moartea lui, Scriere populară, Suceava, Editura Reuniunii de cântare Ciprian Porumbescu în Suceava, Tipografia Societății Române, 1908,
- 38 - A. L. Ivela - *Dicționar muzical ilustrat*, București, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., (1927), p. 162;
- 39 - Leca Morariu – *Ciprian Porumbescu inedit*; în: *Făt – Frumos*, Cernăuți, An XI, nr. 3, mai - iunie 1936, p. 127 și nr. 5, octombrie – noiembrie 1936, pp. 272 – 273 și An XII, nr. 1 – 4, ianuarie – aprilie 1937, p. 92 – 93.
- 40 – (Leca) Morariu – *Muzeul Porumbescu*, Extras din revista *Boabe de grâu*, București, V. 1934, nr. 7, București, Monitorul Oficial, 1934.
- 41 - Viorel Cosma – *Muzicienii din România Lexicon biobibliografic*, vol. VI (Max – Mus), București Editura muzicală, 2003, p. 230;
- 42 - Constantin Morariu – *Cultur historische und ethnographische Skizzenüber die Rumänien der Bukovina*, Resicza – Wien, 1888 – 1891, pp. 296 - 297.
- 43 - Leca Morariu – *Ciprian Porumbescu inedit*; în: *Făt – Frumos*, Cernăuți, An XI, nr. 3, mai - iunie 1936, pp. 117.
- 44 – *Idem, ibidem*.
- 45 - Constantin Morariu - *Ciprian Porumbescu...*, 1908,
- 46 – Constantin Morariu - *Ciprian Porumbescu*, Extras din: *Junimea literară*, Cernăuți, An XIV, 1925, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură *Glaser Bucovinei*, 1926.
- 47 - Intrat în istoria culturii românești cu numele de alint, dat de mama sa, **Leca**, de la Alecu, Alecuțu.

- 48 – Octavia Lupu Morariu – *Mărturii despre liceanul Ciprian Porumbescu*; în: *Făt - Frumos*, Cernăuți, An IX, nr. 5 - 6, septembrie – decembrie 1934, pp. 137 - 138.
- 49 - Octavia Lupu Morariu – *Eminescu în muzică*; în: *Făt - Frumos*, Cernăuți, An IX, nr. 5 - 6, septembrie – decembrie 1939, pp. 158 - 159; Un titlu asemănător, al aceleiași autoare se găsește în: *Buletinul Mihai Eminescu*, Cernăuți, An XI, 1940, pp. 66 - 67.
- 50 - *Dicționarul general al literaturii române...*, p. 438
- 51 - Leca Morariu - *Din 1848*, Extras din *Candela*, An LV – LVI, 1944 – 1945, Râmnicu Vâlcea, Institutul Arborea, VIII, 1945, p. 11.
- 52 - Petru Iroaie - *Realismul uman al lui Leca Morariu*; în: *Revista Scriitorilor români*, München, nr. 7, 1968, p. 146.
- 53 - *Dicționarul general al literaturii române....* P. 439.
- 54 - G. T. Kirileanu – *Corespondență*, Ediția îngrijită, note, tabel cronologic, bibliografie și index de Mircea Handoca, București, Editura Minerva, 1977, p. 41.
- 55 - Dintre care merită a fi amintite: *Frății Eminescu* Cernăuți, 1923, *Eminescu în italienește*, Cernăuți, 1935, *Eminescu și... actuala versificație românească*, Cernăuți, 1938, *Cărturăria lui Ilie Eminovici*, Cernăuți, 1938, *Eminescu la ...Techirghiol (Anti Călinescu)*, București, *Patenta germană a lui Eminescu*, 1938, *Eminescu si Veronica Micle*, Cernăuți, 1939, *Eminescu*, Cernăuți, 1940, *Veronica Micle*, Cernăuți, 1942, *Eminescu, Note pentru o monografie*, fasc. I, cap. VI – *Copilăria lui Eminescu*, 81 p. si cap. VII, *Eminescu elev*, București, 1943, *Eminesciune*, Cernăuți, 1937, *Pentru arheologia „Luceafărului etc.*
- 56 - Leca Morariu - *Institutorul Creangă*, Cernăuți, 1925, *De-ale lui Creangă (Popa Duhu si Zahai Creangă)*, Cernăuți, 1926, *Creangă*, Cernăuți, 1940, *Crengene*, Cernăuți, 1944,
- 57 - G. Călinescu – *Ion Creangă (Viața și opera)*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 303 - 304.
- 58 - N. Corlățeanu – *Personalitatea științifică și universitară a lui Leca Morariu*; în: *Academica*, București, An IV, nr. 8 (44), august 1994, p. 29.
- 59 - Leca Morariu – *Eminescu și Bucovina*, Cernăuți, Editura Mitropolitul Silvestru, 1943.
- 60 - G. Călinescu – *Eminescologi*; în: *România literară*, București, nr. 16, 4 iunie 1932, p. 1.
- 61 - *Idem* – *Viața lui Mihai Eminescu*, București, Editura pentru literatură, 1966, pp. 332 – 333.
- 62 - Leca Morariu - *Morfologia verbului predicativ românesc*, Cernăuți 1924.
- 63 – Sextil Pușcariu - *Raport către Academia Română*. în: *Analele Academiei Române*, Seria II - a, T. XLI, 1920 - 1921, Partea administrativă, pp. 161 - 165.
- 64 - Nicolae Cârlan – *Leca Morariu inedit: File de jurnal Un năpăstuit cărturar proteic*; în: *Revista Română*, Iași, An IV, nr. 4 (14) 1998.
- 65 - Constantin Morariu – *Cursul vieții mele Memorii*, Ediție îngrijită, prefată,

- microbiografie, glosar și note de M. Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998.
- 66 - Liviu Papuc - *Leca Morariu* studiu monografic, Iași, Editura Timpul, 2004.
- 67 - *Dicționar al literaturii române de la origini până la 1900...*, pp. 586 – 587.
- 68 - N. Corlățeanu – *Art. cit.*, loc cit.
- 69 - Viorel Cosma – *Muzicieni din România...*, pp. 227 – 229;
- 70 - *Dicționarul general al literaturii române...*, pp. 438 - 439.
- 71 - Vasile Vasile - *Cuvânt înainte*; în: *Leca Morariu – Iacolie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, Ediție îngrijită de Vasile D. Nicolescu și Vasile Vasile, București, Editura muzicală, 1986.
- 72 - Viorel Cosma – *Muzicieni din România...*, pp. 227 – 229;
- 73 - George Breazul – *Scrisori și documente*, vol. I, Ediție îngrijită și adnotată de Titus Moisesescu, București, Editura muzicală, 1984, p. 15.
- 74 - Leca Morariu – *Mihai Eminescu*; în: *Convorbiri literare*, București, An LXXII, nr. 6, 7, 8, 9, iunie – septembrie 1939, p. 767;
- 75 - Vasile Vasile - *De la muzica firii și a sufletului la muzica sferelor*, București, Editura Petron, 1999;
- 76 - Leca Morariu - *Pentru cunoașterea lui Beethoven*; în: *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, An V, nr. 928, 26 februarie 1922, p. 2.
- 77 - Leca Morariu – *Enescu*; în: *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, An XIV, nr. 3795, 26 mai 1932, p. 1;
- 78 - Leca Morariu – *Enescu în Bucovina*; în: *Junimea literară*, Cernăuți, An XII, nr. 8 - 9, august – septembrie 1923, p. 275;
- 79 - Leca Morariu – *Enescu cu prilejul celor patru concerte cernăuțene*; în: *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, An VI, nr. 1271, 27 mai 1923;
- 80 - Leca Morariu – *La reluarea operei Noaptea Sfântului Gheorghe*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An V, nr. 2, martie – aprilie 1930, pp. 58 - 61;
- 81 - Leca Morariu – *Eusebie Mandicevschi*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An II, nr. 11 - 12, noiembrie - decembrie 1927, pp. 306 - 310;
- 82 - Leca Morariu – *Eusebie Mandicevschi*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An IV, nr. 4, iulie – august 1929, pp. 135 - 136;
- 83 – *Idem*, p. 135;
- 84 – *Idem*, p. 146;
- 85 - Leca Morariu – *Alexandru Voievodca*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An VI, nr. 3, mai - iunie 1931, p. 126;
- 86 - Leca Morariu – *La semicentenarul Armoniei*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An V, nr. 1, ianuarie - februarie 1930, pp. 32 - 42; *Idem* - An VI, nr. 3, mai - iunie 1930, pp. 33 - 42; *Idem* - An VI, nr. 2, martie - aprilie 1931, pp. 33 - 42;
- 87 - Vasile Vasile - *Alexandru Zirra* – București, Editura muzicală, 2005;
- 88 - V(ictor) M(orariu) – *Opera Română Alexandru Lăpușneanu de Al. Zirra*; în: *Făt - Frumos*, Cernăuți, An XVI, nr. 2, martie - aprilie 1941, pp. 53 - 55.
- 89 - Al Lupu – *Violoncelistul Papazoglu*; în: *Făt - Frumos*, Suceava, An VI, nr. 1, ianuarie februarie 1931, p. 29.